

پایش علی انان، محیط زیست و توسعه پایدار

باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهمان

۱۳۸۸/۱۲/۱۹ شماره

افزایش توسعه اقتصادی محیط زیست با بکارگیری گیاهان داروئی در فضای سبز

وحید یخچی*^۱، حمید رضا یخچی^۲، منصور رهنورد^۳، آزاده لونی^۴، عارفه حسونند^۵

چکیده:

منظور از فضای سبز شهری، نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش های گیاهی انسان ساخت است که هم واجد بازدهی اجتماعی و هم واجد بازدهی اکولوژیک باشند. فضای سبز شهری از دیدگاه شهر سازی در برگیرنده بخشی از سیمای شهر است که از انواع پوشش های گیاهی تشکیل شده است و به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد بی جان شهر، تعیین کننده ساخت مورفولوژیک شهر است. بنابراین دارایی سبز یک شهر، صرف نظر از فضای سبزی که توسط شهرداری اداره می شود، از مجموع فضای سبز خصوصی فضای کوچک دارای گیاهان خودروی و زمین های متعلق به دولت تشکیل می شود. ارزش گذاری و شناساندن نقش حیاتی گیاهان داروئی در پیشبرد اهداف ملی و دستیابی به معیار های جهانی در راستای تحقیق سلامت و نشاط جامعه، خود کفایی، ایجاد اشتغال، توسعه اقتصادی، زیست محیطی، امنیت غذایی و حفظ ذخایر ژنتیکی از نظر مدیریت توسعه پایدار امری اجتناب ناپذیر است. گیاهان داروئی بعنوان یکی از مواهب الهی است و چنانچه در برنامه ریزی اصولی در شیوه تولید و بازار یابی آن صورت پذیرد، می تواند علاوه بر درمان بیماری ها، سبب ایجاد اشتغال، جلوگیری از تخریب جنگل ها و مراتع و حفظ محیط زیست گردد. مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آنهاست که شهرها را بعنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی دار کرده است و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربرد نادرست تکنولوژی مقابله نموده، سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می شوند. شناخت گونه های داروئی بومی که می توانند در طراحی فضای سبز به کار آیند، با توجه به کمبود آب و کیفیت نامساعد خاک در اکثر نقاط کشور، به صورت ضرورتی اجتناب ناپذیر در می آید. پژوهش حاضر با هدف بررسی و مطالعه استفاده از گیاهان داروئی در فضای سبز شهری است، که از طرفی باعث توسعه پایدار آنها در محیط زیست و از جنبه دیگر نشان دهنده توانائی اقلیمی و احوال فرهنگی منطقه می باشد.

کلمات کلیدی: گیاهان داروئی، محیط زیست، توسعه اقتصادی، فضای سبز

۱- عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور لرستان، مرکز کوهدشت و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد

۲- عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد

۳- عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور لرستان، مرکز کوهدشت

۴- عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور لرستان، مرکز الیگودرز و عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد

۵- عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور لرستان، مرکز خرم آباد

از آنجا که انسان جزئی از طبیعت است، بطور مسلم برای هر بیماری، طبیعت، گیاه مداوای آن را عرضه کرده است. انسان هرچه به طبیعت نزدیکتر شود، سالم تر است و بیشتر عمر می کند. به همین دلیل انسان هرچه به طبیعت روی آورد و از نعمات آن بیشتر بهره برد، جهت درمان بیماری خود سریع تر و مطمئن تر و بهتر درمان می شود. وجود گیاهان داروئی در طبیعت یکی از نعمت های بزرگ الهی است. در کشور ایران اقلیم های متفاوتی وجود دارد. بنابراین تنوع گیاهان داروئی آن نیز زیاد است. با توجه به سازگاری ها و توانائی های گیاهان داروئی، بکارگیری این گونه ها در فضای سبز شهری تنوع گونه ها و اکوتیپ ها (از نظر رنگ، فرم، اندازه و سازگاری) را دو چندان می کند. منظور از فضای سبز شهری، نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش های گیاهی انسان ساخت است که هم واجد بازدهی اجتماعی و هم واجد بازدهی اکولوژیک باشند. فضای سبز شهری از دیدگاه شهر سازی در برگیرنده بخشی از سیمای شهر است که از انواع پوشش های گیاهی تشکیل شده است و به عنوان یک عامل زنده و حیاتی در کنار کالبد بی جان شهر، تعیین کننده ساخت مورفولوژیک شهر است. بنابراین دارایی سبز یک شهر، صرف نظر از فضای سبزی که توسط شهرداری اداره می شود، از مجموع فضای سبز خصوصی فضای کوچک دارای گیاهان خودروی و زمین های متعلق به دولت تشکیل می شود. ضرورت ایجاد کاربری های جدید شهری، برای پاسخگوئی به نیاز های روزافزون و اسکان جمعیت به تدریج باعث کاهش سهم فضای سبز و باغ های شهری شده است و در نتیجه موجب آلودگی محیطزیست شده است. فضای سبز شهری به عنوان ریه های تنفسی شهر ها به شمار میروند و در شهرها افزون بر عملکرد های زیبایی شناختی، اجتماعی و ساخت کالبدی شهر، روی تعدیل دما، افزایش رطوبت نسبی، لطافت هوا، کاهش آلودگی صوتی، افزایش نفوذپذیری خاک، کاهش سطح ایستائی، بهبود شرایط بیوکلماتیک در شهر و جذب گرد و غبار تاثیر دارند. پوشش گیاهی یک منطقه در حقیقت از یکایک گونه های گیاهی موجود در آن تشکیل شده است. در ادوار گذشته در کنار توجه به تفرج روح و زیبایی، جنبه داروئی و اقتصادی کشت گیاهان در فضای سبز و باغ ها مد نظر بوده و در همه آنها از باغ معلق بابل مربوط به سال های قبل از میلاد مسیح تا پردیس های ایرانی مربوط به قرن پنجم میلادی ضمن رعایت جنبه های زینتی و هنری گیاهان کاشته شده، مصارف خوراکی، داروئی، صنعتی، دفع آفات و مانند آن مورد توجه جدی بوده است و در چهارچوب سنت و اصول، هیچ چیز بی مورد و یا تنها برای زیبایی وجود نداشته، بلکه آنچه مفید و لازم بوده، زیبا عرضه شده است (۲ و ۱). از آنجایی که کیفیت محیطزیست شهری با امکانات و تاسیسات فضای سبز ارتباط مستقیم دارد و از طرفی معمولا گیاهان داروئی در مدت کوتاهی سطح خاک را فرا می گیرند و به علت سبزی و کوتاهی شان زیبایی خاصی را پدید می آورند، پژوهش حاضر با هدف بررسی و مطالعه استفاده از گیاهان داروئی در فضای سبز شهری می باشد، که از طرفی باعث توسعه پایدار آنها در محیط زیست و از جنبه دیگر نشان دهنده توانائی اقلیمی و احوال فرهنگی منطقه می باشد.

گسترش جامعه گیاهان داروئی در فضای سبز

چنانچه یک جامعه گیاهی به خاطر نجات از خطر انقراض مورد حمایت انسان قرار گیرد، ناچار به زندگی در محدوده طراحی شده توسط انسان می شود. این محدوده ها شامل باغ های گیاه شناسی و فضای سبز و در بهترین حالات محیط های طبیعی می باشد. در این مجموعه ها، حفاظت انسان از گیاهان منجر به حذف پدیده های طبیعی مانند چراف بیماری و آفت، سیل، آتش سوزی و خشکسالی، رقابت و مانند آن می شود. با انتخاب طبیعی توسط انسان، گیاهان داروئی قوی و سالم گزینش و در نتیجه ژن های غیر مفید ممکن است افزایش یابند و هرچه جوامع گیاهی محدودتر باشد، این پدیده با شدت بیشتری رخ می دهد و ممکن منجر به انقراض آن گردد. راه جلوگیری از این خطر، توسعه همه جانبه جوامع گیاهی و جانوری در اقلیم های متنوع است. مروری گذرا بر کل مساحت پارک های شهری، کمربند های سبز و پارک های جنگلی موجود و تنوع اقلیمی کشور نشان می دهد که سطح قابل توجهی از زمین های قابل کشت در اقلیم های گوناگون به احداث فضای سبز اختصاص یافته است. از طرفی گیاهان داروئی ایران بعلاوه اینکه عملیات اصلاحی روی آنها انجام نشده است، عموماً به صورت توده بومی هستند. بنابراین میدان اکولوژیکی وسیعی دارند. این گستردگی سطح و اقلیم، تعداد زیادی از عوامل طبیعی اثر خود را بر گیاه اعمال می کنند و همچنین برداشت از طبیعت کاهش می یابد. در نتیجه وارد کردن گیاهان داروئی در فهرست گیاهان مناسب برای فضای سبز جامعه، گسترش قابل توجهی پیدا خواهند کرد.

بازیافت بخشی از هزینه ها

برای رسیدن به استاندارد های بین المللی فضای سبز سرانه، به فضای سبزی با چند برابر سطح موجود نیازمندیم. سطح وسیع و در حال گسترش فضای سبز و هزینه های کاشت و داشت و کادر فنی و اجرایی احداث فضای سبز، بهای سنگینی است که شهروندان برای سلامت خود و محیط زیست باید پرداخت کنند، بهائی که صرفه جویی و گریز از آن، مخارج بهداشتی و هزینه های اجتماعی بسیار بیشتری ببار خواهد آورد. با کشت گیاهان داروئی در فضای سبز بخشی از هزینه ای ریالی قابل باز یافت است و با توجه به نزدیکی این مکان ها به مراکز صنعتی و تجاری هزینه حمل و نقل نیز کاهش می یابد. نیاز گیاهان بومی معمولاً کمتر از گیاهان غیر بومی است که این امر صرفه جویی در مصرف آب آبیاری است. در نهایت فرصت های شغلی جدیدی برای فارغ التحصیلان مرتبط با این رشته، ایجاد خواهد شد (۳).

کارکردهای زیست محیطی در امر آموزش

ارزش گذاری و شناساندن نقش حیاتی گیاهان داروئی در پیشبرد اهداف ملی و دستیابی به معیار های جهانی در راستای تحقیق سلامت و نشاط جامعه، خود کفایی، ایجاد اشتغال، توسعه اقتصادی، زیست محیطی، امنیت غذایی و حفظ ذخایر ژنتیکی از نظر مدیریت توسعه پایدار امری اجتناب ناپذیر است. گیاهان داروئی بعنوان یکی از مواهب الهی است و چنانچه در برنامه ریزی اصولی در شیوه تولید و بازار یابی آن صورت پذیرد، می تواند علاوه بر درمان بیماری ها، سبب ایجاد اشتغال، جلوگیری از تخریب جنگل ها و مراتع و حفظ محیط زیست گردد (۱). در بعضی از کشور ها مانند شیلی و هند افزایش نجومی و سالیانه سطح فضای سبز مرهون توجه به آموزش عمومی و مشارکت مردمی است. توسعه کمی شناخت گیاهان داروئی قدم گذاری در مراحل بعدی پژوهش را ممکن می سازد.

اختصاص فضای سبز محیط های آموزشی به کشت گیاهان داروئی ، زمینه را برای تحقیق در جنبه های مختلف گیاهان داروئی ممکن می سازد (۴).

مقاومت گیاهان داروئی در طراحی فضای سبز

- ۱- مقاومت در مقابل خشکی و شوری: گیاهان داروئی مانند اقاچیا، اکالیپتوس، داتوره، سنجد، رزماری، اسطوخودوس، گل محمدی، کرچک و ختمی تحمل نسبتا خوبی به شوری و خشکی دارند.
- ۲- مقاومت در مقابل نور شدید خورشید: گیاهانی مانند رزماری، اسطوخودوس، بومادران، سانتولینا، اقاچیا و مورد در مجاورت سطوح آسفالت و سنگ فرش که انعکاس شدید تابش را باعث می شوند، مقاومت خوبی را دارند.
- ۳- تحمل شرایط ماندابی: در مناطقی که سطح آب نسبت به تحت الارض بالاست گیاهانی مانند اکالیپتوس، نعنا و پونه به خوبی رشد می کنند.
- ۴- تحمل هرس شدید: گیاهانی مانند مورد، رزماری، اسطوخودوس و دارچین براحتی شکل پذیرند و متناسب با هدف و مکان انتخاب شده در فضای سبز قابل شکل دهی هستند.
- ۵- سازگاری با سطوح شیب دار: در شیب های تند بزرگراه ها و پارک های کوهستانی می توان از گیاهان داروئی مانند کورک، خارشتر، شیر خشت و علف چای استفاده کرد.
- ۶- سازگاری با آلودگی های محیط های شهری و صنعتی: گروهی از گیاهان داروئی در برابر آلودگی های هوا، گرد و غبار، اشعه ماوراء بنفش و آلودگی صوتی تحمل خوبی از خود نشان می دهند (۴).

بحث و نتیجه گیری

نیاز انسان به تفریح و تفرج جزء لاینفک وجود یک انسان است. وجود فضای سبز شهری نه تنها در اکولوژی شهری مهم است، بلکه بر سلامت روح و روان انسانها تاثیر بسزایی دارد. پس چه بهتر که بتوان از پوشش های گیاهی استفاده کرد که برداشت آنها نیز در سلامت انسانها موثر است. مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آنهاست که شهرها را بعنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی دار کرده است و با آثار سوء گسترش صنعت و کاربرد نادرست تکنولوژی مقابله نموده، سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می شوند. شناخت گونه های بومی که می توانند در طراحی فضای سبز به کار آیند، با توجه به کمبود آب و کیفیت نامساعد خاک در اکثر نقاط کشور، به صورت ضرورتی اجتناب ناپذیر در می آید. گیاهان و فضای سبز در روند زندگی انسان ها به خصوص هنگام فراغت از کار و تکاپو به دنبال التیام بخشیدن اعصاب و روان انسان، نقش موثری دارند و این نقش در بقای حیات در کره خاکی با اهمیت تر می گردد. ضرورت ایجاد و حفظ پوشش سبز گیاهان یکی از بدیهیات زندگی است و مثلث بقا و دوام انسان که شامل آب، هوا و غذا است، بدون وجود گیاه هیچگاه تکمیل نمی گردد. زیرا هم تامین اکسیژن و هم غذاسازی فقط با وجود گیاه امکان پذیر خواهد بود. با توجه به ضرورت در حیات انسانی و از آنجا که انسان موجودی است تنوع طلب، لذا در فضای سبز شهری علاوه بر ضرورت اهمیت و بهاء دادن به درختکاری، ایجاد تنوع هم از دیگر فاکتور های مهم به نظر می رسد. تنوع محیط جغرافیایی ایران و حاکم بودن وضعیت آب و هوایی گوناگون از منطقه ای به منطقه دیگر در پهنه وسیع کشور، سبب رویش جامعه گیاهی متنوعی شده است. گروهی از گیاهان داروئی در فضای سبز کشور کشت می شوند. اما گروه دیگر قابلیت وارد شدن در

فضای سبز را دارند. بنابراین باید تحقیقات وسیعی در شناسایی و مطالعه آنها صورت پذیرد و با توجه و اهمیت روز افزون طب گیاهی، مورد توجه جدی قرار گیرند و برای کشت در فضاهای سبز شهری معرفی گردند.

منابع و مآخذ

۱. بهمن، بهاره و حشمتی، غلامعلی (۱۳۸۵) گیاهان داروئی، ثروت طبیعی. دومین همایش سراسری بیولوژی، جامعه، نگاهی به آینده، دانشگاه فردوسی مشهد.
۲. صمصام شریعت، هادی (۱۳۷۴) پرورش و تکثیر گیاهان داروئی، انتشارات مانی.
۳. ولاک، ژان و استودولا، ژیری (۱۳۷۶) گیاهان داروئی، ترجمه ساعد زمان، انتشارات ققنوس.